

TARİHİN YENİDEN OKUNUP YORUMLANMASINDA EDEBİYAT METNİNİN ROLÜNE DAİR BİR ÖRNEK: REHA ÇAMUROĞLU'NUN *SON YENİÇERİ* ROMANINDA YENİÇERİ-BEKTAŞÎ İMAJİ

Gürkan Yavaş*

Özet: Reha Çamuroğlu, özellikle son on yılda yayımlanan ve ilgi gören romanlarıyla tanınıyor olmakla birlikte, esasen tarih alanında yaptığı çalışmalarla da önem taşıyan araştırmacı bir yazardır. Türk din tarihinin başta Alevilik, Bektaşilik gibi alanlarında ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çok tartışılan kurumlarından biri olan yeniçeriliğin tarihi konusunda yaptığı bilimsel çalışmalar önemlidir. Çamuroğlu, 1980'li yıllardan itibaren görülmeye başlanan, tarihin üstünlüğü değerlendirilmiş ya da resmî tarih çizgisinde anlatılmış dönemlerini yeni bir bakış açısıyla kurgusal metinlere konu etme eğilimine uygun olarak yazdığı *Son Yeniçeri* romanında, Yeniçeri Ocağı'nın ilgasına dair yeni bir imaj ortaya koyar. Tarihçi olarak kaleme aldığı *Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriyye* isimli kitabında yeniçerileri olumsuzlayan tarih görüşüne karşı çıkan yazar, romancı olarak da Türk okuyucusunun belleğinde var olduğuna inandığı olumsuz yeniçeri imajını yıkmaya çalışır. Makalemizde, bu çabanın bir ürünü olarak gördüğümüz *Son Yeniçeri* romanını eleştirel bir gözle değerlendirecek, romanın Türk tarihsel romancılığı içindeki yerini tespit etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tarih, edebiyat, tarihsel roman, Reha Çamuroğlu, *Son Yeniçeri*, yeniçeriler, Bektaşilik.

AN EXAMPLE OF THE ROLE OF LITERARY WORK ON REREADING AND INTERPRETING HISTORY: THE JANISSARY-BEKTASHI IMAGE IN REHA ÇAMUROĞLU'S NOVEL *SON YENİÇERİ*

Abstract: Reha Çamuroğlu, although known through his novels that have been published and drawn attention within the recent decade, is essentially a researcher and writer notable for his work on historical matters. His study on Turkish religious history, especially on Alevi and Bektâşi subjects and the controversial Janissary institution, is deemed important. Çamuroğlu, in his novel *Yeniçeri*, which was written according to his tendency of reinterpreting overlooked historical matters or those overrun by official historianship taking them

* Araş. Gör., Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

as subjects in fictional work with a new perspective, which style has been emerging since the 1980's, postulates a new imagery of the Jannissary order. Having objected to the outright negation of the Jannissary in his scholarly work Yeniçerilerin Bektaşılığı ve Vaka-i Şerriyye, he tries to override the negative Jannissary imagery which he believes to exist in the memory of the Turkish reader as a novelist. In this article I have analysed Son Yeniçeri, which I understand as a product of the aforementioned endeavor, and place it within the Turkish historical novel sub-genre.

Keywords: history, literature, historical fiction, Reha Çamuroğlu, Son Yeniçeri, the Jannissaries, Bektâşi order.

GİRİŞ

İnsan, içinde bulunduğu zaman diliminden çok daha önceleri olup bitmiş bir olay hakkında pekâlâ detaylı bir fikir sahibi olabilir, bu konuda zihninde güçlü bir algıyı barındırabilir. Geçmişî daima merak eden ve kendisi gibilerin “eskiden” ne yaptıklarını öğrenmeye çalışan insan, elbette bu noktada öncelikle tarih biliminden yardım istemek durumundadır. Tarih metinlerini okuyup bu metinler yardımıyla ‘eskide’ olup bitenleri öğrenirken bir süre sonra sözünü ettiğimiz ‘eski dünya’ hakkında bir algı üretmeye, bunu yaşatmaya ve etrafında da ifade etmeye başlar. O hâlde bugün içinde bulunduğumuz zaman diliminde, geçmişe dair algılarımızın temelinde tarih biliminin olduğunu söylemek yanlış olmaz. Geçmişe dair bilinen ya da bilinmeyen her şeyin tarihçinin sorumluluğunda olduğunu söyleyip basit bir genellemenin içine hapsolacak değiliz. Ancak geçmişe dair merak edilenlerin öğrenilmesinde, öğrenilenlerin ışığında yeni bir ‘eski dünya hayali’ yaratılmasında tarih metninin önemi inkâr edilemeyecekken onun bu konuda rakipsiz olduğunu düşünmek de doğru değildir. Burada devreye kurgusal metinler, bizim üzerinde duracağımız bağlamda edebiyat metinleri girmektedir. Giriş mahiyetindeki bu satırlarda, tarih ve edebiyatın geçmişi hakkında uzun uzadıya bilgi vermek, hem makalemizin sınırlarını aşmakta hem de münhasıran tartışmak istediğimiz konuya doğrudan bir katkı sağlamamaktadır. Ancak tarihin yeniden okunup yorumlanmasında edebiyat metninin önemi üzerinde kısaca durmak, konumuza giriş bakımından da yerinde olacaktır.

Dünyada olup bitenlerle ilgilenen ve bunları içinde bulunulan zaman dilimine belli bir nesnellik çerçevesinde taşıyan tarihçinin karşısında, nesnellik konusunda biraz daha esnek davranabilme yetkisine sahip olarak bu olup bitenlere bakan ve bunları yorumlayan bir edebiyatçı vardır.¹ Dolayısıyla geçmişte yaşananların öğre-

nilmesi ve bunlara dair bir algı edinilmesinde çıkış noktası tarih olurken bunun yanında edebiyatın da görmezden gelinemeyecek bir işlev üstlendiği anlaşılır. Geçmişin tarihten mi yoksa edebiyat metinlerinden mi, -yaygın deyimiyile- romandan mı öğrenileceği sorusu hâlâ güncel olmakla birlikte, burada bu sorunun haklı ve mantıklı olduğu bilgisini saklı tutarak, edebiyat metinlerinin tarihsel olay ve dönemlere ilişkin yarattığı algı üzerinde durmak istiyoruz. Bu algının, çok kere tarih metinlerinin ortaya çıkardığı gerçeklerden güçlü olduğunu, en azından toplumsal bellekte güçlü bir şekilde yer edinebildiğini söylemek ise edebiyat metninin gücüyle doğru orantılıdır.

Etkisi bugünlere kadar uzanmış bir tarihsel olay, en az iki tarafın mücadelesi sonucunda ortaya çıkmış tarihsel bir olgu, içinde bulunulan zamanda hatırlanmaya değer bulunarak kurgusal bir metne konu olduğunda, yaşanmış olayın sonucuna dair bir görüşü, bir imajı da beraberinde getirmektedir. Tarihte yaşanıp bitmiş, etkisi bugün de süren veya sürmeyen olayları tarih kitaplarından okumak ve bu şekilde düşünce dünyamızda onları yeniden kurgulamak, kendimize göre bir algı yaratmak her zaman için mümkünken bunu konusunu tarihten almış kurgusal bir eserin içinden yapmak öteden beri daha cazip görünmektedir. Türk edebiyatında konusunu tarihten alan romanların geçmişi Türk romanının doğuşu kadar eski olmakla birlikte, bu konuda bugüne değin birbirinden farklı eğilim ve çizgilerin varlığı göze çarpar. Bizim bu makalede üzerinde duracağımız Reha Çamuroğlu'nun *Son Yeniçeri* romanı ise, 1980 sonrası Türk yazarlarında gözlenen "tarihin anlatılmamış, üstünkörü geçilmiş ya da değişik yansıtılmış olaylarının"² yeniden işlenmesi anlayışına bağlı olarak kaleme alınmıştır. Buna göre Türk tarihinin çok önemli bir dönemi, farklı bir bakış açısıyla yeniden okunmakta, yorumlanmakta ve bu döneme ilişkin daha önce edinilen algının en azından okuyucu nezdinde tartışılmaya açılması amaçlanmaktadır.

Reha Çamuroğlu'nun *Son Yeniçeri* adlı romanı 2000 yılında yayımlanmıştır.³ Yazar, ilk romanı olan *İsmail*'i 1999 yılında yayımlamadan önce, okuyucularının karşısına tarihçi olarak yaptığı araştırmalarıyla çıkıyordu. Bir tarihçi olarak Türk din tarihinin kimi dönemlerini, özellikle heterodoks İslâm anlayışını benimseyen grupların tarihini inceleyen Çamuroğlu, Alevîlik, Bektaşîlik, Babaîlik ve Yeniçeri Ocağı konusunda yayımladığı kitaplarıyla tanınıyordu. Yeniçeri Ocağı'nın ilga edilmesi ve Bektaşîlik tarikatının yasaklanması ise yazarın özellikle ilgilendiği ve hakkında kitap yazdığı bir konu

olarak öne çıkmaktadır. Çamuroğlu, 1991 yılında yayımladığı *Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriyye* isimli kitabında, adından da anlaşılacağı üzere yeniçerilerle Bektaşilerin ilişkisini irdelemekle birlikte özellikle Yeniçeri Ocağı'nın ilga edilmesini sorgulamakta, öteden beri benimsenen kimi olguları ciddi bir biçimde eleştirmektedir.⁴ Bir tarihçi olarak yazdığı bu kitabından yaklaşık dokuz yıl sonra yayımladığı *Son Yeniçeri*'de de aynı konulara romancı duyarlılığı ile yaklaşan yazar, yukarıda sözünü ettiğimiz, tarihsel olayların algılanmasında edebiyat metinlerinin rolü noktasında önemli bir örnek vermiş olur. Makalemizde, bu örnek üzerinde durulacak, yazarın bir tarihçi olarak öne sürdüğü itiraz ve görüşleri, romancı olarak başlı başına bir imaja dönüştürme gayreti açıklanmaya çalışılacaktır.

TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE YENİÇERİLİK KURUMUNA BAKIŞ

Türk tarih yazıcılığındaki genel kanı, Yeniçeri Ocağı'nın ilgasının önemli ve olumlu bir olay olduğu şeklindedir. Osmanlı Devleti'nin XIX. asra gelinceye kadar devam eden gerilemesinin temel nedeni olarak gösterilen yeniçeriler, peş peşe kaybedilen savaşlar ve yaşanan geniş toprak kayıplarının başta gelen sorumluları olmakla suçlanmaktaydılar. Temel konumuz olmamakla birlikte, bu çerçevede yapacağımız değerlendirmelere bir dayanak teşkil etmesi bakımından bazı tarihçilerin meseleyle ilgili görüşlerine değinmek yararlı olacaktır. Osmanlı tarih yazıcılığı içinde Yeniçeri Ocağı'nın ilga edilmesiyle ilgili temel eser, hiç şüphesiz Esad Efendi'nin yazdığı *Üss-i Zafer*'dir.⁵ Ocağın ilga edilmesinden hemen sonra, yaşananların etkisi henüz devam ederken bizzat olayların içinde ve devletin/sistemin yanında yer almış birisi tarafından yazılan bu eser,⁶ tarafsız olmayışı ve üslûbu dolayısıyla çokça eleştirilmişse de kendisinden sonra birçok tarih kitabına kaynaklık etmesi bakımından göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir.⁷ Bu eserin kanonik bir tarafı olduğunu da ifade etmek gerekir. Bildirimizin ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde üzerinde duracağımız gibi, Reha Çamuroğlu'nun yeniçerilerle ilgili yaygınlık kazanmış birtakım görüşlere itiraz edişinin temelinde, bu eserin yattığını söylemek yanlış olmaz. Bu eserle birlikte Türk tarih yazıcılığında oluşan olumsuz yeniçeri imajı, elbette bu kurumun kaldırılmasını da aynı şekilde olumlu ve dahası miladî bir olay olarak değerlendirme eğilimini beraberinde getirmiştir. *Üss-i Zafer*'den başka, özellikle Cumhuriyet döneminde yazılan tarih kitaplarının ileri sürdüğü görüşler de sö-

zünü ettiğimiz genel kanının oluşmasında başlıca etkenlerdir. Bunların içinde İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Enver Ziya Karal ve Niyazi Berkes gibi isimleri saymak gerekir. Cumhuriyet sonrası Türk tarih yazıcılığının saygın birer mensubu olan bu isimler, Türk modernleşmesinin aşamaları üzerinde dururken şüphesiz yeniçerilere özel bir önem vermişlerdir. Mesela Niyazi Berkes, *“Yeniçerilerin sırf modern askerlik eğitimine, silâh ve disipline karşı olduklarını sanmak yanlıtıdır. Bunlar, her çeşit askerlik eğitimine ve meslekleşmesine karşıydılar.”* diyerek bu grubun *“istemezük”* şeklinde özetlenebilecek tavrını vurgulamakta ve bir yerde kaldırılışının kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir.⁸ Burada görüşleri üzerinde durmak istediğimiz bir başka tarihçi ise Enver Ziya Karal’dır. Cumhuriyet sonrası Türk tarih yazıcılığında önemli bir yere sahip olan Karal, meşhur eseri *Osmanlı Tarihi*’nin beşinci cildinde, Yeniçeri Ocağı ile ilgili önemli saptamalarda bulunur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, yeniçerilerle ilgili değerlendirmelerde genellikle esas alınan mevzu, II. Mahmud’un önderliğindeki modernleşme çabalarıdır. Karal’ın da aynı çerçevede hareket ettiği görülür. Yeniçeri Ocağı’nın yeniden düzenlenmesi konusuna özellikle değinen Karal, bu konuda yapılanları anlattıktan sonra yeniçeriler için ağır ifadeler kullanır:

*“Devlete ve millete düşmanın bile yapamayacağı hainlikleri yapan ve ancak kendi çıkarını düşünen bu kanun bilmez, hiçbir değer tanımayan çeteleşmiş ocağın akıbeti üzerinde durmak sırası gelmişti. (...) bu kanun tanımaz çete, Selim III.ü alçakçasına öldürmüş, Rus harbinde, Yunan isyanlarında korkaklık göstererek devletin şerefini ayaklar altına da almıştı.”*⁹ (Vurgular bana ait, G.Y.).

Karal’ın bu ifadeleri gerçekten dikkati çekicidir. Ocağın ilga edildiği tarihten başlayarak oluşan ve yaygınlaşan olumsuz imajın, Cumhuriyet sonrasında Karal gibi saygın tarihçilerin hükümleriyle daha da yerleşik bir hâle geldiği açıktır. Çamuroğlu’nun tarihçi olarak tartışıp itiraz ettiği ve romancı olarak da bir ‘imaj mücadelesi’ verdiği düşünce, tam olarak da budur. Zaten onun *Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriyye*’de sürekli olarak göndermede bulunup itiraz ettiği tarihçiler arasında, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Enver Ziya Karal ve Niyazi Berkes gibi isimler özellikle öne çıkmaktadır.

Yeniçeri Ocağı’nın ilga edilmesiyle Bektaşilik tarikatının yasaklanması da paralel bir çizgi üzerinde ilerler. Yeniçerilerin zaman içinde Bektaşî dergâhına intisap etmeleri, bu tarikatın baba ve dervişlerinin etkisi altında iş görmeleri, kendi aralarında Bektaşî usûl

ve erkânına göre yaşayıp bu kurumun heterodoks İslâm yorumunu benimsemeleri, iki kurumun birlikte hedef hâline gelmeleri sonucunu doğurmuştur. Yeniçeri Ocağı'nın ilga edilmesi ve Bektaşîlik tarikatının yasaklanması ile ilgili değerlendirmelerde, yaşananların bir zorunluluk olduğu vurgusu, hemen hiç değişmeyen bir unsurdur. Yeniçerilerin ortadan kaldırılması ve Bektaşî dergâhı mensuplarının yakalanması bir süre sonra toplu imha hareketine dönüştüğü hâlde, bunun büyük bir katliam olarak nitelenemeyeceği yolunda değerlendirmeler de vardır. Ahmet Yaşar Ocak, Bektaşîlikle ilgili önemli makalesinde, söz konusu olayda şedit tavrıyla öne çıkan II. Mahmut'un bile "birkaç küçük tekke şeyhinin idamından başka bir yola gitmemiş" olduğunu ifade eder.¹⁰ Tabii burada önemli bir ayrıntıya da dikkati çekmek gerekir. Reha Çamuroğlu'nun sürekli "yeniçeri-Bektaşîler" ifadesini kullanarak andığı grup, çoğu zaman birlikte hareket etse ve aynı akıbete uğrasa da zaman zaman farklı muameleyle de karşılaşmıştır. Ahmet Yaşar Ocak'ın yeniçerilerden ayrı olarak zikrettiği Bektaşî şeyhlerinin idamı meselesi, münhasıran bu konuyu irdeleyen çalışmalarda da benzer şekilde ifade edilir. Örneğin Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra Bektaşîlik tarikatının vaziyetini inceleyen Mesut Ayar, şüphesiz çoğu zaman bu iki grubu birlikte değerlendirirse de özellikle idamlar konusunda Bektaşîleri ayrı tutmak eğilimindedir. Bektaşîlerin idamında Ahmet Yaşar Ocak'ın görüşlerine paralel bilgiler veren Ayar, meselenin yeniçeriler için farklı olabileceğini de kabul etmektedir:

"Burada karıştırılmaması gereken şey, bilhassa **idam infazlarının azılı yeniçerilere uygulanmış** olduğudur. Yeniçerilerle sıkı bağlantıları olup devrin yönetimine karşı halkı ayaklandırmak gibi faaliyetlerde bulunmayan Bektaşîler için böyle bir durum söz konusu olmamıştır."¹¹ (Vurgular bana ait, G.Y.)

Hâlbuki biraz sonra göreceğimiz gibi, Çamuroğlu'nun hem tarih kitaplarında hem de romanı *Son Yeniçeri*'de bu iki grubu birlikte değerlendirmek gibi bir eğilimi vardır. Yeniçerilerin Bektaşîliği konusuna özel bir önem veren, kitabında bu konuyu münhasıran da inceleyen yazar, diğer taraftan uğradıkları akıbet konusunda iki grup için aynı hükümleri verir.

Özellikle klasik dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda en temel ve önemli askerî güç olan yeniçeriler, doğrudan padişaha bağlı bir yapı olarak hem onu korumakla yükümlüydüler hem de düzenlenen seferlerde onun komutası altında savaşmakla. Zaman içerisinde özellikle Avrupa ordularının modern ve üstün bir sevi-

yeye yükselmesi, buna bağlı olarak Osmanlı ordularının peş peşe yaşadıkları mağlubiyetler, bir sorumlu arayışını da beraberinde getirdi. Yenilgi özellikle askerî alanda yaşandığı ya da öncelikle bu alanda fark edildiği için sorumlu arayışları da bu alanı kapsayacak şekilde genişletildi. İlk göze çarpan şüphesiz ki Osmanlı ordusunun temel gücü olan yeniçerilerdi. Burada Osmanlı gerilemesinin sebepleri ya da ordu teşkilatının bozulma tarihi hakkında detaya girecek değiliz. Ancak ordu teşkilatının bozulması ve buna bağlı olarak Yeniçeri Ocağı'nın işlevselliğini yitirmesi konusu bizim açımızdan da önemlidir. Bu bozulma ve işlevselliğini yitirme durumu vurgulanırken kimi hususların özellikle ön plana çıkarıldığı görülür. Yukarıda sözünü ettiğimiz genel kanıya kaynak teşkil eden bozulma sebeplerini birkaç başlık altında topladıktan sonra, Çamuroğlu'nun bu başlıklar hakkındaki görüşlerini ve itirazlarını söz konusu etmek, arkasından da *Son Yeniçeri* romanında bu hususları nasıl bir kurgu etrafında işlediğini tartışmak yerinde olacaktır.

Yeniçeri Ocağı'nın bozulması, işlevselliğini yitirmesi ve ilga edilmesi noktasında ileri sürülen belli başlı görüşler şunlardır:

1. Yeniçeri Ocağı içinde var olan sıkı disiplin ve hiyerarşik yapı zaman içinde bozulmuş, bunun yerini bazı iltimas ve istismar hareketleri almaya başlamıştır. Zamanla bu durum yaygınlık kazanarak önüne geçilemez bir noktaya ulaşmıştır.

2. Yeniçerilerin evlenme yasağının bir süre sonra gevşetilmesi, hatta zamanla birçok yeniçerinin aile kurmasına izin verilmesi, onların temel bir kuralını ortadan kaldırmıştır.

3. Osmanlı maliyesinin bozulması bir süre sonra yeniçerilere ödenen ücreti de azaltmış, bunun sonucunda yeniçeriler askerlik dışında bazı meslekler edinmeye başlamışlardır. Bir süre sonra yeniçerilerin İstanbul içinde ikinci birer meslek sahibi olarak yaşama-ya başladıkları ve askerlik hayatının gerektirdiği asgari düzenden bile uzaklaştıkları görülmüştür.

4. Böylece özellikle İstanbul içinde bağımsız bir yapı gibi örgütlenen yeniçerilerin bir süre sonra devlet aygıtının işleyişini engelleyen bir kuruma dönüştükleri, zor kullanarak hem ahaliyi hem de devlet yönetimini bezdirdikleri anlaşılmıştır.

5. Ocağın ilga edilmesi "hayırlı olay"dır. Böylelikle Osmanlı Devleti, modernleşme çabalarına önünde kendisini sürekli engelleyen bir güç olmadan devam edebilmiştir.

Yukarıda kabaca sınıflandırılan ve pekâlâ daha detaylandırılabilir bu görüşler doğrultusunda yeniçerilerin ortadan kaldırılmasının bir zorunluluk hâline geldiği görüşü daha önce de ifade ettiğimiz gibi son derece yaygındır. Ocağın kaldırılışı, bir zorunluluk olmaktan da öte devletin sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesi için hayatî bir noktada değerlendirilmiş, bu ilga “hayırlı olay” anlamında “Vaka-i Hayriyye” ismiyle anılagelmiştir. Reha Çamuroğlu, hem tarihçi kimliği ile yazdığı *Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriyye* isimli kitabı, hem de edebiyatçı olarak yazdığı *Son Yeniçeri* adlı romanında bu algıyı yıkmaya çalışmış, en azından bu algının beslendiği kaynaklara olan itirazını açık bir şekilde ifade etmiştir. *Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriyye* isimli kitabının isminden başlayarak bir itiraz içinde olan yazar, her şeyden önce “Vaka-i Hayriyye” ifadesine karşıdır.¹² Bir olayın toplumun her kesimi için hayırlı sonuçlar doğuramayacağını ifade eden Çamuroğlu, tarihî bir olayın isimlendirilmesi yoluyla herhangi bir tarih görüşünün topluma dayatılmasını kabul etmez. Vaka-i Hayriyye, bu şekildeki yaygın isimlendirme nedeniyle hayırlı bir iş gibi algılanmış ve bu algı köklü bir şekilde toplumsal bellekte yer edinmiştir. Yazarın amacı, bu olayın tarihini yeniden yazmak değil, daha önce yazılan tarihlerin dayattığı kimi görüşleri tartışmaya açmaktır. Çamuroğlu, önce tarih kitabı, arkasından da romanıyla bu görüşleri tartışmış, yeni bir algı yaratılıp yaratılamayacağını göstermek istemiştir.

REHA ÇAMUROĞLU’NUN BİR TARİHÇİ OLARAK YENİÇERİLİK KURUMUNA BAKIŞI

Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriyye adlı kitabında Çamuroğlu, yeniçerilere dair değerlendirmelerinde onların heterodoks yapısı üzerinde bilhassa durur. Daha sonra Yeniçeri Ocağı’nın ilga edilmesi sürecinde ve özellikle bu süreçte dinin ve din adamlarının kullanılması noktasında çokça vurgulanacak olan yeniçerilerin heterodoksluğu (Sünnilik dışı/cemaat dışı olma), yazar için sorunlu bir konu değildir. Yeniçerilerin kuruluşundan beri Bektaşî dergâhına mensup olamayacağını, bu iki kurumun XVI. asırdan itibaren kaynaşmaya başladığını söyleyen yazar, zaman içinde bu kaynaşmanın yoğunlaştığını, bunun yeniçerilerin devletten ve ulemeden kopuşunu hızlandırdığını belirtir (*Yeniçerilerin Bektaşiliği ve...*, s. 14). Bu kopuş yeniçerilerin zaten var olan heterodoks eğilimlerini güçlendirdiği gibi, ulemanın ve onun etkisindeki devlet aygıtının da zaman içinde Yeniçeri Ocağı’na bakışını olumsuz yönde etkilemiştir. Hete-

rodoksi konusunda öncelikle üzerinde durulan, yeniçerilerin İslâm akaidine gerekli özeni göstermemeleridir. İslâm'ın şartlarından namaz kılma, oruç tutma gibi ibadetleri ya da içki içmeme gibi yasakları çok da fazla dikkate almayan yeniçeriler, zaman içinde bu tavırları nedeniyle suçlanmışlardır. Ancak Çamuroğlu'na göre öteden beri heterodoks özellikler taşıyan yeniçerilerin bir süre sonra ya da zamanının geldiği düşünülüğünde zındıklık, kâfirlik, dinsizlik gibi suçlamalarla karşılaşmaları politik bir tavırdan başka bir anlam ifade etmez. Çamuroğlu'na göre de bir yerde yeniçerilerle hesaplaşma kaçınılmazdı. Çünkü devletle yeniçeriler arasında bir iktidar savaşı vardı. Bu savaş kapsamında yeniçeriler hem İstanbul'da hem de imparatorluk coğrafyasının farklı köşelerinde bir 'sivil direniş' hareketine de öncülük ediyorlardı. Bu sivil direniş ve yeniçeri-Bektaşî ikilisinin yaşattığı heterodoks anlayış, devlet, ulema ve en genel anlamda Osmanlı için ciddi bir tehdit oluşturuyordu (*Yeniçerilerin Bektaşîliği ve...*, s. 17-18).

Yeniçeri -ulema ilişkisinde açıkça ulemaya mesafeli duran Çamuroğlu, bu iki grubun birbiriyle ilişkisinde bir süre sonra nefret duygusunun galebe çaldığını söyler. Uzun asırlar boyunca sırtını yeniçerilere dayamış olan Osmanlı, bir süre sonra dengenin aleyhine bozulduğunu görünce bir başka dayanak noktası olan ulemaya yanaşmış ve ondan yana tavır almıştır. Ulemanın yeniçerilere olan tavrı ise son derece nettir: "*Ulemanın gözünde Hıristiyanlık bile Bektaşîlikten daha saygıdeğer ve güvenilirdir.*" (*Yeniçerilerin Bektaşîliği ve...*, s. 52). Bu görüşten de anlaşılacağı gibi Sünni ya da Ortodoks İslâm yorumunun dışındaki gruplara daima kuşkuyla yaklaşan ulema, bir süre sonra bu grupların önderi hâline gelen yeniçeri-Bektaşîlere de aynı yaklaşımı göstermiş, imha edilmeleri aşamasında birinci derecede bir rol oynamaktan kaçınmamıştır. *Son Yeniçeri* romanındaki kimi yeniçerilerin, örneğin Habîp'in de zaman zaman ifade edeceği gibi ulemanın yeniçerilere uzaktan ve kibirli bakışı Yeniçeri Ocağı için asla kabul edilecek gibi değildir. Çünkü yeniçeriler devletin cefasını savaş meydanlarında kendileri çekerken ulemanın İstanbul'da oturup hazır yediğini düşünmektedirler. İstanbul'daki 'rahat ulema' ibadetini yapabilirken her türlü maddî imkândan yoksun yeniçerilerin savaş meydanlarında bu ibadetlerini yapabilmeleri mümkün değildi ve Çamuroğlu'na göre yukarıda ifade edilen sebepler nedeniyle de heterodoks eğilimlere kapılmaları son derece olağan ve anlaşılırdı. Yeniçerilerin ulema ile ilişkisi, Çamuroğlu'nun hem tarihçi hem de romancı olarak üzerinde önemle durdu-

ğu bir konudur. Yukarıda ifade edilen unsurlardan başka, yeniçerilerin devletle olan ilişkilerinde de ulemanın mutlak bir etkisi olduğundan söz edilebilir. Yeniçeri Ocağı'nı ilga etmeyi aklına koyan ve bu doğrultuda her türlü tedbiri almaktan çekinmeyen II. Mahmut, bunu din kisvesi altında gerçekleştirebilmek için ulemayı kullanmaktan da geri kalmaz. Ulemanın yeniçeri-Bektaşîler hakkındaki görüşü bilinirken ve yeniçerilerin zındık, dinsiz oldukları şeklindeki suçlamalar yine ulema marifetiyle İstanbul içinde yayılırken iki tarafın da rahatlıkla kullanabileceği bir zemin yaratılmış oluyordu. Düzenli orduya geçişte yeniçerileri en önemli engel olarak gören II. Mahmut, öteden beri kuşkuyla baktıkları yeniçerilerin heterodoks anlayışını kendileri için de bir tehdit olarak görmeye başlayan ulemanın desteğine muhtaçtı. Çamuroğlu'nun tespitlerinin ışığında söylemek gerekirse ocağı ilga edebilmek için ulemanın fetvasına ihtiyaç duyan II. Mahmut'un yanında, Sünni İslâm yorumunu tehdit eden yeniçeri-Bektaşîleri bertaraf edebilmek için devlet aygıtının şedit gücünden medet uman bir ulema vardı. Bu iki kesim ortak bir girişimle ocağın ilgasını sağladı.¹³ Çamuroğlu'nun özellikle vurgulamaya çalıştığı bu ittifak, din ve devlet ikilisini buluşturduğu gibi, olayın daha sonra yorumlanması aşamasında da bu iki unsurun gözetilmesi sonucunu doğurdu. Çamuroğlu, hem *Yeniçerilerin Bektaşîliği ve Vaka-i Şerriyye* isimli kitabında bir tarihçi, hem de *Son Yeniçeri'* de bir romancı olarak bu ittifakın masumiyetini sorgulamaktadır. Özellikle *Son Yeniçeri'*deki iki roman karakterinin, Arif Ağa'nın ve Sabit'in, idealize edilmiş birer yeniçeri olarak dillerinden düşürmedikleri "din ü devlet için..." ifadesi, sonrasında yaşananlar düşünlüğünde önemli bir tenakuz yaratmaktadır.

Yeniçeri Ocağı'nın bozulması konusunda ileri sürülen görüşlerden başta geleni, daha önce de ifade edildiği gibi ocaktaki disiplin anlayışının büyük ölçüde erozyona uğramasıdır. Yeniçeriler, bir süre sonra savaş konusunda isteksiz davranıp padişah adına isyan bastırarak isyan eden bir kitle hâline dönüşünce sözünü ettiğimiz bozulma eleştirisiyle karşılaşılır. Çamuroğlu'nun bu konudaki bozulma eleştirilerine itirazı dikkati çekicidir. Ona göre yeniçeriler, savaştan kaçarken ve istedikleri hayat standardını elde edebilmek için ayaklanırken bir kültür yaratmış olurlar (*Yeniçerilerin Bektaşîliği ve...*, s. 10). Bunun "sivil" bir kültür olduğunu, zamanla halk içindeki huzursuz grubun da bu kültürden beslenip başı sıkıştığında sırtını yeniçerilere yasladığını ifade eden yazar, bunun bir kazanım olarak değerlendirilmesinde ısrarcıdır. Doğrudan doğruya askerî bir

güç olarak oluşturulan bir yapının daha sonra sivil bir harekete öncülük ettiğini ya da askerî niteliği öne çıkmış bir toplumda (ki bu niteliği yaratan da büyük ölçüde yeniçerilik kurumu değil midir?) sivil bir kültürün net bir şekilde ortaya çıktığını söylemek, zannedildiği kadar kolay görünmemektedir. Aslında yazarın bu söylemi, hem kendisinin de kabul ettiği çeşitli tarihî gerçeklere, mesela Osmanlı yayılmacılığının büyük ölçüde yeniçeri gücüne dayandığı gerçeğine, hem de kendi romanı *Son Yeniçeri*'de oluşan algıya uygun düşmektedir. Daha sonra da üzerinde duracağımız gibi romanda Sarı Abdullah ve bir nebze de olsa Sabit dışındaki yeniçeri-Bektaşlıların; örneğin Arif Ağa'nın ve yeniçeri ortalarından Habip'in hiç de sivil yanları ön plana çıkmış roman kişileri olmadıkları görülür. Ancak burada bir nüansa dikkat çekebilmek için romandaki Bektaşî şeyhlerinden Abdi Baba'nın söylediklerini alıntılama gerekebilir:

*"Bunlar Hacı Bektaş Ocağı'nın kökünü kurutmak, yeryüzünden silmek isterler. Yaptıklarının başka izahı yoktur. (...) Mesele yeniçerinin cenkteki beceriksizliği ya da becerikliliği değildir. (...) Yeniçeri inkânsızlıktan sefil edilmedi, her denilene 'eyvallah' demediği için sefil edildi."*¹⁴ (*Son Yeniçeri*, s. 291-292).

Bu sözlerdeki "her denilene eyvallah dememek" ifadesi dikkati çekicidir. Yeniçerilerin bugün modern anlamdaki ordu yapısına benzemediği, yani eskilerin silsile-i meratib dedikleri hiyerarşik yapı içinde her söylenenin uygulandığı bir sistemlerinin olmadığı vurgusu, yazarın belirtmeye çalıştığı 'sivil' imajla ilgili olabilir. Gerktiğinde itiraz edip irade gösteren bu grup, yeri geldiğinde toplum içinde alternatif bir kültür odağı yaratabildiği için sivil bir yapıya benzetiliyordu.

Yukarıda ifade edilen noktalara ilave olarak yeniçerilerin düzenli orduya geçişte bir engel oluşturdukları, Nizam-ı Cedit gibi düzenli ordu örneklerinin faaliyetlerini engelleme girişiminde buldukları da yine öne sürülen bir başka eleştiridir. Bu eleştiriye de haksız bulan Çamuroğlu, yeni bir askerî teşkilatlanmaya karşı çıkmanın her türlü modern girişime karşı çıkmak anlamına gelmediğini ifade ederken buradaki toptancı ve genellemeci tavrın karşısında durur (*Yeniçerilerin Bektaşlılığı ve...*, s. 38). Ona göre yeniçeriler sivil kimliklerini kaybedip bir kışlanın içine hapsolmek istemiyorlardı. Burada da devreye yukarıda değindiğimiz 'sivillik' tartışmasının girdiği görülür. Ayrıca bir başka önemli nokta da yeniçerilerin bozulması ya da işlevselliğini kaybetmesi yolundaki suçlamaların sonunda yapılmak istenenin, ocağın yeniden düzenlenmesi ya da iş-

levsel hâle getirilmesi değil, bir “*punduna getirilip yok edilmesi*” olduğudur (*Yeniçerilerin Bektaşîliği ve...*, s. 48). Çamuroğlu’nun bu görüşü, yeniçerilerin asla ıslah edilemeyecek bir başıbozuk takımı, devletin başına bela olmuş bir grup asker olarak görülmelerine yönelik güçlü bir itirazdır. Yazar bu itirazını hem *Yeniçerilerin Bektaşîliği ve Vaka-i Şerriyye*’de hem de *Son Yeniçeri*’de sık sık tekrarlar. Özellikle *Son Yeniçeri*’de artık her şey için çok geç kalındığını düşünen bir grup, devletin kendileri hakkındaki kararı çoktan verdiğini, dolayısıyla uzlaşma çabalarının boşuna olduğunu ve son ana kadar çarpışmak gerektiğini düşünür. Olaylar da bu minvalde ilerler ve yeniçeriler son ana kadar çarpışmak zorunda kalırlar. Çamuroğlu da hesaplaşmanın kaçınılmaz olduğunu görmekte, müzakere, uzlaşma, bekleyip görme gibi taktiklerin sadece zaman kazandırdığının ya da kaybettirdiğinin farkındadır. Romandaki yeniçerilerin kendi aralarındaki diyaloglarda da bu görüşün etkilerini açık biçimde görmek mümkündür.

Yeniçeri Ocağı’nın ortadan kaldırılış biçimi ise başlı başına üzerinde durulan bir konu olarak önemlidir. Bir kurum ilga edilmektedir; ancak bu son derece kanlı bir şekilde olmaktadır. Kurgusal bir esere konu olmak bakımından son derece elverişli gibi görünen bu olay, öncelikle Çamuroğlu’nun araştırmasına konu olmuştur. Yeniçerilerin ortadan kaldırılma gerekçeleri ile ilgili itirazlarını yukarıda sıraladığımız yazar, bu grubun ortadan kaldırılış şeklini ise bir kıyım olarak değerlendirmektedir. Tüm ahalinin karşılarında yekvücut olabilmesi için haklarında şiddetli bir karalama kampanyası yürütülen ve günü geldiğinde ağır bir topçu ateşi altında ezilen yeniçeriler kanlı bir şekilde ortadan kaldırılmışlardır:

“**Yoğun top ateşi karşısında güçleri büyük ölçüde kırıldı**, kışlaları yanmaya başladı. Ana güçleri kırıldığında **İstanbul’un her yanında büyük bir takip başladı**. Hem kışlalarda **oda oda kanlı çarpışmalar sürüyor** ve hem de İstanbul sokak sokak kanlı bir iç savaşa sahne oluyordu.” (*Yeniçerilerin Bektaşîliği ve...*, s. 58; Vurgular bana ait, G.Y.).

Yukarıda alıntılıdığımız satırların romandaki karşılıkları ise daha ayrıntılı ve çarpıcıdır. *Yeniçerilerin Bektaşîliği ve Vaka-i Şerriyye*’de olayın gerçekleşme şeklinden çok olaya giden süreci değerlendiren yazar, burada kısaca değindiği imha şeklini romanında çok daha etraflı ve dramatik bir şekilde işlemeye çalışır. İleriki satırlarda da görüleceği üzere roman tekniğinin gerektirdiği ölçüde olayla ilgili ayrıntılara yer veren yazar, roman kişileri bağlamında da yaşanan kat-

liamın insanlar üzerindeki psikolojik etkisini işler. Romanda çok fazla yer verilmeyen ancak asıl sorumlu olarak görüldüğü için daima olumsuzlanan II. Mahmut'la ilgili değerlendirmeler ise daha çok *Yeniçerilerin Bektaşîliği ve Vaka-i Şerriyye*'de yer alır. Türk modernleşmesinin önemli dönemeçlerinde etkin bir rol oynadığı için çoğu zaman olumlu bir şekilde hatırlanan II. Mahmut, Çamuroğlu'nun kaleminde son derece sert bir şekilde yargılanır:

“Türkiyeli modernistlerin Mahmud-ı Adli'si, yeniçeri-Bektaşîleri ezerken fetoa alıp sancak-ı şerif çıkartacak kadar Müslüman, Müslüman Mehmet Ali Paşa'dan korktuğunda Hıristiyan kardeşi Rus çarının ordularını İstanbul'a çağıracak kadar da modernidir.” (*Yeniçerilerin Bektaşîliği ve...*, s. 63; Vurgular bana ait, G.Y.).

II. Mahmut'un şedit bir padişah olduğu yönünde yaygın bir görüş varsa da ona yönelik eleştirilerde bu denli sert bir dil kullanmak pek de alışılmış bir üslup değildir. Çamuroğlu, bu ocağın ilga edilmesine, bu ilganın hayırlı bir olaymış gibi nitelenmesine karşı çıkmaktan başka, bu işi yapanları da son derece net bir şekilde yargılayıp mahkûm etmekten kaçınmaz. Elbette burada en büyük payı da II. Mahmut alacaktır. Daha sonra da söz konusu edeceğimiz gibi *Son Yeniçeri*'de II. Mahmut'un yeri oldukça sınırlıdır. Olaya büyük ölçüde yeniçeriler açısından bakılan bu romanda II. Mahmut, sarayında kararlar veren zalim ve despot bir hükümdar olarak anılır. Ancak yine de romana dair küçük bir ayrıntıya burada yer vermek gerekebilir. Doksan yaşını aşmış bir ihtiyar olarak yeniçerilerin yok edilmesine tanık olan Arif Ağa, tüm yaşananlar karşısında sessiz ve etkisiz kalmayı kendisine yediremez. Sokaklarda yeniçeri avının yapıldığı bir sırada evinin önüne çıkar ve âdeta genç bir ocakçı gibi meydan okur, silahını kullanır. Oracıkta öldürülen Arif Ağa'nın cesedi ile karşılaşan karısı Hatice Hanım; *“söyleyin Sultan Mahmud'a (...) söyleyin ona ki bu vurduğunuz piri fani, onun rüyalarına girecek, iki cihanda yakalarını elden bırakmayacaktır.”* (*Son Yeniçeri*, s. 420) diyerek yeniçeri-Bektaşîlerin II. Mahmut'a duyduğu nefreti açıkça haykırır. Romanda bunun bir kadın tarafından adlı adınca ifade edilmesi de ayrıca öne çıkan bir unsurdur.

ÜÇ YENİÇERİ, ÜÇ FARKLI YAKLAŞIM

Buraya kadar Reha Çamuroğlu'nun tarihçi kimliğiyle ortaya koyduğu görüşler üzerinden bir tartışma yürütülmeye çalışıldı ve kısmen *Son Yeniçeri*'de yer alan bazı unsurlardan yararlandı. Yazarın tarihçi olarak öne sürdüğü itirazları, bir süre sonra romancı ola-

rak tekrar gündeme getirdiği; ancak bu sefer bir imaj mücadelesi verdiği görülür. Bu mücadele, Türk okurunun daha önce edindiği olumsuz yeniçeri algısıyla ilgilidir. Dolayısıyla *Son Yeniçeri* romanı, okuyucu nezdindeki algının değiştirilmesine bir katkı sağlamak, tarihçiler arasında yeniden tartışılması gerektiği söylenen bir konunun okuyucu zihninde de en azından bir kez daha düşünülmesine imkân tanımak için yazılmıştır, denebilir. Yazarın bu amacına koşut olarak, makalemizde romanın çok ayrıntılı bir tahlilinden çok yeniçeri-Bektaşî imajına dair noktalar üzerinde durmak, tercih edilen bir yöntem oldu. Dolayısıyla bu noktadan itibaren yazarın yeniçeri-Bektaşî grubuna dair tespitlerinin romandaki izleklerini, zaman zaman roman kişileri bağlamında, zaman zaman da romanda öne çıkmış unsurların ışığında ortaya koymak mümkün olacaktır.

Yeniçeri Ocağı'nın bozulması ve temel işlevinden uzaklaşması sorunu, *Son Yeniçeri* romanında etraflıca işlenen ve başta gelen bir konudur. Yazar, burada üç farklı roman kişisi üzerinden üç farklı görüşü işler ve böylelikle konu hakkında okuyucu üzerinde derinlemesine bir algı yaratmaya çalışır. Üçü de yeniçeri olan bu roman kişilerinin yeniçerilik kurumuna dair değerlendirmeleri ve mesleklerini icra etme biçimleri farklıdır. Ayrıca yaşananlar karşısında aldıkları tavır ve öne sürdükleri düşünceler de büyük ölçüde farklılıklar gösterir. Yeniçeriler denilip geçilen bu grubun içinde de söz konusu olaya ilişkin çok farklı düşünceler olabileceğini ortaya koyan yazar, aslında burada önemli bir mesaj da vermektedir. Gerek geleneksel tarih yazıcılığında, gerekse bu geleneksel tarih yazıcılığının etkisinde kalan kurgusal metinlerde, tarihî birer işlevi olan gruplar hakkında kimi genellemeler yapılır. Bunlar her zaman toplu hâlde hareket eden, aynı şeyleri düşünen ve aynı tepkileri veren kalabalıklar gibi düşünülür ve haklarında bu doğrultuda hükümler verilir, imajlar yaratılmaya çalışılır. Hâlbuki bizim burada üzerinde durduğumuz *Son Yeniçeri* romanında olduğu gibi, bazı örneklerde ise durum farklıdır. Bu gruplar içinde farklı insanlar olduğu ve bunlar vasıtasıyla farklı düşünceler de üretilebildiği gösterilir bu metinlerde. Böylelikle okuyucu için olaylar hakkında hüküm vermek kolay bir şey olmaktan çıkıp aksine güçleşir. Zaten tarihsel kurgu metinlerinin önemli bir işlevi de yaşananlar hakkında bir daha düşünülmesini sağlamak ve daha önce başkaları tarafından verilen hükümleri yeniden sorgulayabilmek için yeni bir zemin yaratabilmektir. *Son Yeniçeri*'de bu zemin, sözünü ettiğimiz roman kişileri etrafında yaratılmaya çalışılır.

Romandaki bu üç kişi Arif Ağa, Sabit ve Habip'tir. Romanın baş kişisi sayabileceğimiz Sarı Abdullah'ı (Müslüman olmadan önceki ismiyle Michaul oğlu Petru) Hotin Kalesi'nde esir olarak alan, daha sonra Müslüman olmasını sağlayan Arif Ağa, geleneksel bir yeniçeri olarak öne çıkar. Onun 'geleneksel yeniçeri tipi'ni temsil ettiğini söylemek yanlış olmaz. Arif Ağa'nın Sarı'yı esir aldığı gün doğduğunu öğrendiği oğlu Sabit ise üzerinde duracağımız bir başka roman kişisidir ve 'idealize edilmiş yeniçeri tipi'ni temsil etmektedir. Buna karşılık Sabit'in çocukluk arkadaşı olan Habip ise 'bozulmuş yeniçeri tipi'ne bir örnek teşkil eder.

Üzerinde öncelikle durulması gereken roman kişisi, tarihsel çerçevenin de gerektirdiği şekilde Arif Ağa'dır. Arif Ağa, kadim bir yeniçeridir ve aileden ocağa girmiş, dolayısıyla hayatında bu işten başka bir meslek tanımamıştır. Yeniçeri Ocağı'nın saygın bir ismi olmakla birlikte çorbacılık unvanını bir türlü alamamıştır.¹⁵ Arif Ağa açıkça ifade etmese de bunu içinde bir ukde olarak saklamıştır. Ancak daha sonra oğlu Sabit'in çok kısa zamanda çorbacılık makamına yükselmesiyle bu özlemini bir ölçüde giderebilmiştir. Arif Ağa'nın roman içindeki başta gelen özelliği geleneksel bir yeniçeri zabiti olmasıdır. Buradaki 'geleneksel' ifadesini kimi unsurlarla zenginleştirmek gerekebilir. Arif Ağa uzun yıllarını savaş meydanlarında geçirmiş, kendi tabiriyle 'din ü devlet' için çarpışmış bir askerdir. Asker olarak doğmuş, öylece yaşamış, hatta sonunda yeniçerilik uğruna ölmüştür. Yeniçerilerin militarist yönünü son derece güçlü bir şekilde vurgulayan şedit ve atılgan bir yapısı vardır. Aksiyoner bir tiptir ve Osmanlı yayılcılığındaki önemli rolünün farkındadır. Diğer taraftan Arif Ağa'nın Bektaşî olduğunu ve dolayısıyla 'sivil ve insancıl' bir tarafının bulunduğunu da eklemek gerekir. Onun bu tarafını Hotin Kale'sinde esir aldığı Petru ile ilişkilerinde gözlemlemek mümkündür. Petru'yu kendisine esir eden, dolayısıyla şiddet kullanmaktan çekinmeyen Arif Ağa, aynı gün oğlunun doğumunu haber aldığı için onun canını bağışlar. Ancak bu kadar şedit ve acımasız olan bir yeniçerinin Hotin Kalesi'nde boğazına kılıç dayayarak esir aldığı ve kendisine köle yaptığı bir Hristiyanı, bir müddet sonra din değiştirmeye ve kendisine damat olmaya teşvik ederken "dinde zorlama olmaz" diyerek son derece insancıl bir yöntemle 'yola getirmesi' oldukça düşündürücüdür. Çamuroğlu'nun hem *Yeniçerilerin Bektaşîliği ve Vaka-i Şerriyye*'de, hem de *Son Yeniçeri*'de öne çıkardığı bu tenakuz önemlidir. Savaş meydanlarında bir ölüm makinesine dönüşen yeniçeriler, özellikle İstanbul'da

ve daha çok da Bektaşî dergâhının etkisi altında buldukları zamanlarda son derece insancıl bir hüviyete bürünmektedirler. Bu hüviyet, yazarın yaratmaya çalıştığı yeniçeri imajı ile örtüşür (*Son Yeniçeri*, s. 43-46).

Arif Ağa zaman içinde ocağın kötülediğini görmüş ve birtakım tedbirler alınmasına taraftar olmuştur. Arif Ağa'nın bu noktada son derece kontrollü bir yaklaşım sergilediğini söylemek gerekir. Yeniçerilerin bozulduğunu düşünse de ocakçılık yapmaktan asla geri durmaz ve ocağın selametini her şeyden önce düşünür. Ancak özellikle devlete isyan noktasında genç ve hareketli yeniçerilere hak vermediği gibi, isyan marifetiyle padişah devirmeyi asla kabullenemez. Geleneksel bir yeniçeri tipi olduğunu söylediğimiz Arif Ağa'nın başta gelen özelliklerinden birisi de padişaha mutlak bir şekilde bağlı olmasıdır. Yeniçerilerin sık sık ve olur olmaz şeyler için isyan etmelerini de bozulmalarına bir işaret kabul eden Arif Ağa, fazla talepkâr bulduğu yeniçerilerin zamanla "kendilerini din ve devlete adayan" anlayışlarından uzaklaştıklarını düşünür:

"Bizim kulaklarımız 'istemeyük, isterük' sesleriyle tırmalanır. **Ne çok istemeler böyle. Ne çok istedikleri vardır.** Değer mi bir yalan dünyada bir göz açıp kapayıncaya kadar geçecek bir ömür için bu kadar alçalmaya?" (*Son Yeniçeri*, s. 322; Vurgular bana ait, G.Y.).

Sürekli geçmişteki nam sahibi yeniçerileri veya kendilerine örnek aldıkları Hz. Ali, Battal Gazi gibi kahramanları hatırlayan Arif Ağa bu devirlerin geçtiğinin farkındadır. Yeniçeri Ocağı'nın sözü edilen kahramanları unutmaktan başka, Mimar Sinan gibi neferler de yetiştiremediğini söyleyen Arif Ağa kaçınılmaz sona yaklaşıldığını görmekle birlikte, hem ocakçılığın gelen bir saikle hem de ata mirası olarak gördüğü mesleğine duygusal bağlılığı nedeniyle Yeniçeri Ocağı'nın ilgası esnasında çok sevdiği ve mutlak bağlılık duyduğu padişahına meydan okumuş, ocak için hayatını vermekten çekinmemiştir.

Arif Ağa'nın oğlu Sabit, isminden başlayarak bir geleneğin temsilcisi olduğunu gösterir. Arif Ağa'nın geleneği devam ettirmesi için oğluna uygun gördüğü bu isim, romanın sonuna kadar işlevselliğini yitirmez. Romanın sonunda yeniçerilere yönelik takibattan kurtulmuş bir hâlde eve dönen Sabit, evin tek erkeği olarak kalmış Sarı Abdullah'a; "*Eyvallah Sarı Aşam (...) Fakir hâlâ Sabit'tir.*" diyerek selam verir (*Son Yeniçeri*, s. 435). Bu ayrıntı üzerinde durmak gerekir. Yukarıda Sabit'in idealize edilmiş bir yeniçeri tipi olduğunu

söylemiştik. Ancak buradaki idealin gelenekten beslendiğini vurgulamak bir zorunluluktur. Çünkü hem Arif Ağa hem de Sabit, sürekli ideal olanı tarif ettikleri, yani içinde bulunulan durumdan şikâyetçi oldukları hâlde geçmişe ve geleneksel olana göndermede bulunmaktan vazgeçmezler. Geçmişin namlı yeniçerileri Sabit'in dilinden hiç düşmez. Bu durum, onun değişmeyen bir tarafı olduğunu ortaya koyar. Sabit, babası tarafından da gelecek için idealize edilmiş bir kahraman olarak görülmek ve gösterilmekle birlikte, daima geçmişin ve geleneğin de bir taşıyıcısı olmuştur. Onun misyonunda bu taraf oldukça güçlüdür.

Sabit, çocuk yaşta babasından aldığı eğitimle askerliğe başlar ve genç yaşta Yeniçeri Ocağı'na katılarak kısa zamanda zabıt ve çorbacı olur. Her seferinde babasının gölgesi üzerinde olduğu hâlde başına buyruk davranmaktan çekinmeyen bu yeniçeri neferi, çok genç yaşta sefere çıkar, babasının karşı olduğunu bildiği hâlde savaş esnasında serdengeçti olmak ister. Burada cesareti ile kısa zamanda ocak içinde sivrilir ve sözünü ettiğimiz ideal yeniçeri tipine ilişkin özellikleri ile temayüz eder:

“Bütün silahım, rahmetli dedemin kılıncı. **Zülfikâr gibi kesiyor. Hazreti Ali gibi döne döne kesiyorum.** (...) Ben bu cengi yapmasam yarın düşman belki de Edirne'de, İslambul'da olacağı için yaparım. Zehra Nenem, Hatice Anam, Zeynep Ablam için yaparım. Esnafım, Mehmed Babam, **Ezanı Muhammedi, Devleti Osmani için yaparım.** Yoksa ne işim var buralarda. **Bir köşede derviş olur yaşarım.**” (*Son Yeniçeri*, s. 192; Vurgular bana ait, G.Y.) .

Yukarıda alıntılıdığımız cümlelerin sahibi Sabit, kendisi için yeniçeriliğin anlamını ifade ederken çağdaşı olan yeniçerilerden (tabii başta çocukluk arkadaşı Habip'ten) ayrılan yönünü vurgulamış ve hayata bakışını da özetlemiş olmaktadır. Sabit'in yeniçerilikten maddî bir beklentisi yoktur. Dünya malına düşkün olmayan bu genç yeniçeri, kendisine verilenle yetindiği gibi, başka meslekler edinene de mesafelidir. Asker olmasa bir köşede Bektaşî dervîşi gibi yaşayacağını söyleyen Sabit'in bu maddiyattan uzak tavrı önemlidir. Savaşta serdengeçtilik için gönüllü olması, bu şekilde şehit olmaktan hiç çekinmemesi, evlenip aile kurmaktan imtina etmesinin dışında mücerretlik ikrarı vererek her türlü şehvetten uzak durma gayreti de göstermektedir ki bu yeniçeri neferi, aynı zamanda bir dervîş edası taşımaktadır. Kendisini bir amaç uğruna feda etmekten çekinmeyen, dolayısıyla mistik bir yanı olan Sabit, her şeye rağmen içinde bulunduğu sosyal ortamın sorumluluğu ile hareket eder.

Sabit'in yeniçerilik kurumuna bakışı, romanda öne çıkan bir unsurdur. Yeniçeri Ocağı'nın bozulduğu ve işlevselliğini yitirdiği eleştirilerini, romanında bir yeniçeri neferinin gözlemleriyle karşılamaya çalışan yazar, sözünü ettiğimiz idealize edilmiş yeniçeri tipini ortaya koyarken adı geçen eleştiri konularına bilhassa değinir. Sabit çocuk denecek yaşta dâhil olduğu ocakta cesareti ve atılganlığıyla sivrilirken bir taraftan da etrafını gözlemeye çalışır. Ocak içinde ve yeniçeri neferleri arasında gördüğü her olumsuzluğa dikkat eden, bunlar hakkındaki düşüncelerini etrafıyla paylaşmanın yanında kimi girişimlerde de bulunan Sabit, burada statik bir tip olmaktan çok aksiyoner tarafla öne çıkar. Öncelikle dikkat ettiği konu, savaş sonrası yaşanan yağma ve esir paylaşımı meselesidir. Gittiği seferlerde gördüğü manzara onun için üzücü olmuştur. Yukarıda da ifade edildiği gibi, yeniçeriliği "din ü devlet" için yapan Sabit, savaş meydanlarındaki yağma girişimleri ve esir kavgaları karşısında hayrete düşer (*Son Yeniçeri*, s. 187). Ona göre yeniçerinin içinde bulunduğu durum perişanlıktan başka bir şey değildir. Buna sebep de Kanuni Sultan Süleyman zamanında konan kuralların çiğnenmesi, zaman içinde ocağa yapılan müdahaleler ve keyfi tasarruflardır. Ocağın bozulmasının bir süreç meselesi olduğunu söyleyen Sabit, öteden beri söylenegelen olumsuzlukları tek tek sıralar ve kendince bir durum tespiti yapar:

"Din ü devleti bugünlere Hacı Bektaş Ocağı getirdi. **Ama bugün içinde bulunduğu durumla getirmedi.** Getiremezdi zaten. **Ocak adım adım bozuldu. İçine esnaf doldu.** Börekçi, manav, sandalçı, berber, daha beteri işsiz güçsüz pırpır taifesi envai çeşit adam. (...) Gördüm ki **geride evi barkı olanların akılları hep geridedir.** Ev bark ne demek? Sana bakan boğazlar. Bu ne demek? Mal mülk hırsının başladığı yer. Çoluğa çocuğa bakmak, onlara mal bırakmak, kendinden sonrasını düşünmek yarını, öbür günü, daha sonraki günü düşünmek." (*Son Yeniçeri*, s. 223; Vurgular bana ait, G. Y.).

Bu satırlardan da anlaşılmaktadır ki aslında Sabit bugün de yaygın olan kaniya benzer bir düşüncededir. Ancak onun bu söyledikleri, ocak bu hâle geldi, iyice bozuldu, onu ortadan kaldırmaktan başka çare yok, anlamına gelmez. Sabit'in istediği ocakta iyileştirme yapılması, daha doğrusu geçmişteki ideal düzene geri dönüşüdür. Yeniçerilerin devletin başına bela oldukları, artık faydadan çok zarar getirdikleri gibi genelleyci hükümlere uygun bir zemin yaratmak yerine, olayları ocağın içinden birisinin gözüyle aktarmaya çalışan yazar, başlangıçta da ifade ettiğimiz gibi, Sabit'in düşünceleri üzerinden olayı yeniden düşünme fırsatı verir. Sabit'in tespit-

lerinde gerçekçi bir tutum takındığı; ancak iş bir çözüm yolu üretmeye geldiğinde ise tavrının epeyce naif kaldığı görülmektedir. Herhâlde yazarın da kabul ettiği bir gerçek, Yeniçeri Ocağı'nın bu hâliyle daha fazla devam edemeyeceğidir. Ancak burada ortaya çıkan hayatî soru, hemen herkesin kabul ettiği bu bozulmaya nasıl bir çare bulunabileceğidir. Sabit'in düşüncelerinin naif kaldığını söyledikten sonra ne yapılacağı sorusuna cevap vermek kolay olmamakla birlikte, *Son Yeniçeri* romanıyla yaratılmak istenen algıda, en azından tek çarenin ocağı ortadan kaldırmak ve yeniçerileri kılıçtan geçirmek olmadığı vurgulanmaya çalışılır. Sabit gibi düşünüp hareket edenlerin olduğu bir ortamda, ocağı ilga ve imha etmek, herkesi kılıçtan geçirmek, sadece toptancı ve olabildiğince kötü bir 'çözüm'e gitmektir. Sabit'in romandaki varlığı, girilen eylemin hiç de âdil olmadığını göstermektedir.

Sabit'in yukarıda özetlenen düşüncelerine karşılık öne çıkan bir başka roman kişisi ise yine bir yeniçeri neferi olan Habip'tir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Habip, 'bozulmuş yeniçeri tipi'ne bir örnektir ve onun düşünceleri romanda, Sabit'inkiler kadar olmasa da yoğun bir şekilde işlenmiştir. Habip, Sabit'in çocukluktan arkadaşıdır ve onunla birlikte çekirdekten yetişme bir yeniçeri neferidir. Ancak Sabit'e göre çok daha hareketli ve ölçüsüz diyebileceğimiz bu tip, davranışlarının önünü ardını hesaplamadan yaşaması nedeniyle en başta Sabit'in şiddetli hücumuna uğrar. Aslında Habip'in oldukça açık sözlü bir yeniçeri olduğunu söylemek gerekir. Ocaktaki bozulmanın farkında olan bu yeniçeri, bunda herkesin sorumluluğu bulunduğunu düşünmekte ve şöyle veya böyle kendi menfaati için çalıştığı bir ortamda idealistçe davranmanın sadece boşuna bir gayret olduğunu söylemektedir. Yeniçerilerin bir benlik davası güttüklerini, buna kendilerinin de dâhil olduğunu belirten Habip, Hz. Ali gibi bütün Yeniçeri Ocağı'nın imrenerek hatırladığı bir kahramana benzemek ister, ancak buradaki kaygısı farklıdır; o böyle bir kahraman olarak anılmak, nam salmak ve üstünlüğünü pekiştirmek niyetindedir. Habip, hemen her konuda Sabit'in düşüncelerine zıt şeyler söyler; sadece söylemekle kalmaz, bunları yaşar da. Yeniçerilerin ölüm oyununu sevdiğini söyleyen Habip için savaşmak, mistik yönü olan bir eylem değil, tam tersine maddî getirileriyle kazançlı bir kapıdır. Sabit'in şahsında idealize edilen yeniçeri tipinin karşısında olan Habip, evlenme yaşağına karşı çıkmaktan başka ocak içindeki oğlanca eğilimlere de kapılır. Hatta hayattaki en yakın arkadaşı Sabit'le bu yüzden kavga eder.

Sabit'le Habip'in düşünceleri arasındaki zıtlık, romandaki en önemli unsurlardan biridir. Yazar, Yeniçeri Ocağı'nın durumunu bu iki roman kişinin şahsında somutlaştırmak istemiştir. Aynı zaman diliminde ocakta bulunan ve sözü dinlenen bu yeniçeriler, uygulamada iki farklı noktaya savrulmuş gibi gözükseler de sonuçta yine ortak hareket etmek zorunda kalırlar. İdeal olanı vurgulayan ve her seferinde bu şekilde hareket edilmesini öğütleyen Sabit, bir süre sonra olayların çığırından çıktığını ve devletin kendilerini harcamak için kararlı olduğunu görür. Sonuçta yapılacak tek şey Habip gibi son dakikaya kadar mücadele etmektir. Çamuroğlu'nun *Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriyye*'de anlattığı yeniçeri odalarının ağır top ateşine tutulması ve odalardaki kanlı çarpışmalar, sokak sokak devam eden iç savaş manzaraları ve yeniçerilere karşı yürütülen amansız takip, romanda da kurgusal yönüyle yoğun bir şekilde işlenmiştir. Odalardan çıkamayan ve burada katledilen Habip 'ibret-i âlem' olsun diye bir ağaçta sallandırılırken Sabit son ana kadar çarpışmış ve Belgrat ormanlarında uzun bir süre saklanıp gizlice eve dönebilmiştir.

SARI ABDULLAH VE BEKTAŞİLİK ETKİSİ

Yukarıda yeniçeriliğe bakış bağlamında tahlil etmeye çalıştığımız üç roman kişinin dışında, üzerinde durulması gereken biri daha vardır. O da Müslüman olduktan sonra Sarı Abdullah diye anılmaya başlanan Michael oğlu Petru'dur. Onun hikâyesini daha sonra ele almamızın nedeni, bu roman kişinin yeniçerilikten çok Bektaşilik bağlamında öne çıkmış olmasıdır. Aslında *Son Yeniçeri*, çoğunlukla onun bakış açısıyla ve onun ağzından anlatılan bir romandır. Sarı Abdullah, esir alınmak suretiyle İstanbul'a getirilmiş ve esir olarak bulunduğu evin tercihleri nedeniyle bir süre sonra Bektaşî dergâhına intisap etmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi Arif Ağa'ya damat olmak gibi 'ayrıcalıklı bir statü'nün de sahibidir. Kendisini "... marangoz ustası, Tarikatı Ali Bektaşîyye'nin bir muhibbi, Sarı Abdullah" olarak tanıtır (*Son Yeniçeri*, s. 371). Görüldüğü gibi, Bektaşî olmakla birlikte Yeniçeri Ocağı'na kayıtlı olmayan Abdullah'ın görevi daha çok sefere giden erkeklerin geride bıraktığı kadınlara göz kulak olmak, aileye sahip çıkmaktır. Savaşçı bir yönü olmayan, şiddete maruz kalıp İstanbul'a getirildiğinden beri sakin bir hayat sürmeye özen gösteren Abdullah'ın Bektaşî tarikatıyla ilişkisi, Arif Ağa ve Sabit gibi yeniçeri-Bektaşîlere göre çok daha yoğundur. Dönemin İstanbul'unda son derece yaygın olan Bektaşî

dergâhlarına ve kahvelerine devam eden Abdullah, buralarda Abdi Baba isimli Bektaşî babasından istifade eder, sohbetlerine katılır. Yeniçerilerin de itibar ettikleri bu Bektaşî dervişinin oldukça muhalif bir çizgide olduğunu söylemek gerekir. Bu muhalefet, bilge bir tavır eşliğinde ifade edilmekle birlikte, yazarın daha önce tarihçi kimliğiyle özetlediği bazı yaklaşımlara da büyük oranda benzerlik gösterir. Şiddetten uzak ancak yeniçerilerle bir fikir ve gönül birliğine dayalı bu muhalif zemin, Bektaşîlik tarikatının romandaki en güçlü ifadelerinden biridir.

Yeniçeri Ocağı'nın ne zaman Bektaşî tarikatına bağlandığı meselesi, bizim dışımızda ve tartışmalı bir konudur. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Çamuroğlu bu bağlantının en başından beri söz konusu olamayacağını, iki grubun kaynaşmasının 18. asırdan itibaren yoğun bir şekilde ortaya çıktığını düşünmektedir. *Son Yeniçeri* romanı da 1780 senesinden 1826'daki Yeniçeri Ocağı'nın ilgasına kadar geçen süreyi kapsadığı için bu dönemde yoğun bir yeniçeri-Bektaşî kaynaşmasından bahsedilebilir. Bu kaynaşmayı yukarıda zikrettiğimiz kısımlardan takip etmek mümkündür. Bunlara ilaveten, genel yargıyı değiştirmeyecek biçimde, bazı Bektaşî ritüellerine de roman kişileri bağlamında zaman zaman yer verildiğini söylemek gerekir.

Reha Çamuroğlu, bir tarihçi olarak yeniçerilerin heterodoks İslâm anlayışı üzerinde durmuş ve bunu önemli bulmuştur. Elbette bir tarafta heterodoks uygulamalardan bahsedilirken karşı tarafa Ortodoks İslâm yorumunun yerleştirilmesi ve bunun da Osmanlı toplumsal hayatı içinde ulema üzerinden gerçekleştirilmesi kaçınılmazdır. Romanda da bunun sözünü ettiğimiz şekilde yapıldığı görülür. Romancı, bilhassa ulemanın koyu bir Sünni yorumla dayattığı İslâm anlayışına karşı yeniçeri-Bektaşîleri bir zenginlik ve alternatif kültür odağı olarak öne çıkarır. Ayrıca romanında, yukarıda zikredilen Bektaşîlik kültürü içindeki uygulamalara ilave olarak yeniçerilerin heterodoks İslâm anlayışlarından da örnekler verir. Bu ayrıntılardan az da olsa burada söz etmek, konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Yeniçerilerin ulemaya bakışları, ulemanın kendilerine karşı taktığı tavırdan çok da farklı değildir. Sürekli din eksenli eleştirilere hedef olan yeniçeriler, romandaki diyalog ve ayrıntılardan da anlaşılacağı gibi, bu konuda farklı bir yaklaşım sahibi olmaya niyetli değillerdir. Onların ulemaya bakışlarındaki temel ölçüt şudur: Yeniçeriler ulemanın İstanbul'da ve rahat bir hayat sürdüğünü, ken-

dileri sınır boylarında savaşırken başkent in emniyetli havasında herkes hakkında ileri geri konuşup fetva verebildiğini söylerler. Aşağıda alıntılacağımız satırlar bu bakışı son derece net bir şekilde ortaya koyduğu için önemlidir:

“Ulemanın efendileri derlermiş ki, ‘Bunlar dinsiz, dinimizi korumuyorlar.’ Yoldaşlar sorarım size, kaç yüzyıldır ocaklı cenk meydanında bir şey-hülislam görmüş müdür? Biz orada Sancaklı Şerif’i korumak için can verir, can alırken, bunlar neredeydi? İstanbul’da varlarına var katıyorlardı. Vakıflarını büyütüyorlar, bizim koruduğumuz hudutların içini emiyorlardı. Şimdi onlar Müslüman, biz dinsiz! Bakın şu Allah’ın işine!” (Son Yeniçeri, s. 408; Vurgular bana ait, G. Y.).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere yeniçerilerle ulema arasında ciddi bir münaferet vardır. Bu karşılıklı nefretin boyutları zaman içerisinde genişlemiş, bir müddet sonra kaçınılmaz bir savaşa dönüşmüştür. Romanın geneli için konuşulduğunda, yeniçerilere karşı hatırı sayılır bir muhabbet beslediği görülen yazar, ulema konusunda da tersine bir eğilim içindedir. Ulemanın sert ve tavizsiz tavrından hoşlanmıyor gözük en Çamuroğlu, roman içinde ulemadan bir kişiye az da olsa bir rol ya da söz hakkı vermeyerek daha dengeli sayılabilecek bir yoruma da müsaade etmemiş olur. Okuyucu için ulema hakkında fikir sahibi olmak, ancak yeniçerilerin düşündükleri ve söyledikleri bağlamında mümkündür.

Romanda ulemanın tavrı özellikle ocağın ilgası aşamasında öne çıkarılmıştır. Çamuroğlu’nun bir tarihçi olarak yaptığı değerlendirmelerde de gördüğümüz gibi, ulema ile II. Mahmut’un bu konuda bir ittifakı vardır. Bu ittifak, daha önce sözünü ettiğimiz zemin üzerine oturur. Romanda bu ittifakı ve üzerinde yükseldiği zemini yoğun bir şekilde işleyen yazar, ulemanın özellikle camileri kullandığını anlatır. İstanbul ahalisini yeniçeriler aleyhine örgütlemek, böylelikle ocaktan ebediyen kurtulmak isteyen II. Mahmut, ulemadan aman dilerken camilerin kilit bir önem arz ettiği görülür. Cami cemaatinin yeniçeriler aleyhine kışkırtıldığı romanda, mutlak yenilginin biraz da bu nedenle geldiği yorumu öne çıkar.

Yeniçeriler için mutlak yenilgi, elbette ocağın ilga edilmesi, öncesinde bütün yeniçerilerin şiddete maruz kalmaları ve çok önemli bir kısmının ağır topçu ateşi altında ve çarpışmalarda katledilmesi, kalanların da amansız bir takibe uğramaları şeklinde ifade edilebilir. Buna bağlı olarak Bektaşî tarikatı dağıtılmış, hemen tüm tekkelelerinde tahribat yaşanmış, hatta yeniçeri-Bektaşîlerin mezarları da-

hi yıkılmıştır. Çamuroğlu'nun bir tarihçi olarak yaptığı bu tespitle-
rin romanında da hatırı sayılır bir yer tuttuğunu söylemek gerekir.
Romanın son bölümlerinde yer verilen şiddetli çarpışma sahneleri-
nin okuyucu üzerindeki dehşet duygusunu yoğunlaştırmak amacı
taşıdığı açıktır. Şiddetli bir topçu ateşi altında ezilen yeniçerilerin
bir nefer dahi sağ bırakılmamak üzere yok edilmeye çalışıldığının
anlatıldığı romanda, çatışma sonrasındaki manzaraya dair bölüm,
yaşanan dehşet duygusunu yansıtmaya bakımdan anlamlıdır:

“Atmeydanı, bir ceset dağı hâline gelmişti. Kimisinin boynuna yazılar asıl-
mış, nasıl zındık, nasıl hain oldukları anlatılıyordu. (...) Daha dün cenkte ga-
ziydiler. (...) işte yerinde yeller esen Eski Odalar. Sadece ceset kokusu. (...) Din
ü devlete isyan eden uğursuzların elebaşısı, mülga Yeniçeri Ocağı otuz yedin-
ci Orta odabaşısı, asi, zındık, Habib!” (*Son Yeniçeri*, s. 422-423).

Yeniçerilerin yok edilmelerine giden süreçte önemli bir yeri olan
heterodoksi meselesinin romanda kendisine yer bulduğunu yukarı-
da belirtmiştik. Ulema ile ilişkilerden bağımsız olarak yeniçeri-Bek-
taşilerin Ortodoks İslâm'ın gerektirdiği ölçüler dışında yaşadıkları,
romanda çeşitli örneklerle de ortaya konulur. Bunlardan birkaçını sı-
ralamak gerekirse şunlar söylenebilir: Arif Ağa'nın evinde haremlik-
selamlık ya da kaç-göç gibi bir uygulamaya rastlanmaz. Evin kadın-
ları çok kere erkeklerle birlikte evin sosyal yaşantısına katılırlar.¹⁶
Hatta Arif Ağa'nın annesi Zehra Hanım, bir Bektaşî olarak tarikat
mensupları arasında tanınan ve hatırı sayılan bir kadındır. Çok kere
şiddet eğilimli bir profil çizen Arif Ağa'nın, evde kadınlara karşı çok
daha müşfik bir tavır içinde olduğu açıktır. Annesi Zehra Hanım'ın
ev içindeki ağırlığı hissedilir derecededir. Beş kuşaktır Bektaşî olan
bu kadın, tarikat kurallarını son derece iyi bildiği gibi, bu konuda
yol gösterici bir role de sahiptir. Ev içindeki içkili sohbetlere zaman
zaman katılan Zehra Hanım'ın udu ile meclisleri şenlendirdiği de
olur (*Son Yeniçeri*, s.157). Zehra Hanım'ın şahsından hareketle ro-
mandaki kadın karakterlerle ilgili birkaç saptama yapmak müm-
kündür. Oldukça güçlü bir profil çizen Zehra Hanım'ın bu gücü,
özellikle Bektaşîlik bağlamında ve birer yeniçeri olan evin erkekleri-
ni desteklemek noktasında ortaya çıkmaktadır. Romancının burada
Zehra Hanım'ı ya da diğer kadın karakterleri birer anne, eş ya da
salt kadın olarak ele almadığı, onları daha çok Türk cemiyet hayatı-
nın genel yapısına nispetle rahat hayatlarını öne çıkarabilmek için
kullandığı görülür. Bunun da Bektaşîliğin kadının sosyal hayattaki
yerine bakışını olumlu yapmak maksadıyla yapıldığı anlaşılır.

Yeniçeri-Bektaşîlerin heterodoks eğilimleri konusunda, roman içindeki bir bölümden alıntı yapmak, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için yerinde olacaktır. Arif Ağa ve Sarı Abdullah, Sabit'in çocukluktan çıkıp idrak dönemine girdiği bir sırada, kendi yaşantıları ile ilgili ona bilgi verirken şöyle bir ifade kullanırlar:

"Yolun abdesti, tüm kötü huyları bırakıp, övülecek niteliklerle davranıp, her zaman temiz kalple müşşidin eteğine yapışmaktır. Yolun orucu, yalan ve zararlı şeyler söylemekten kaçınmaktır. Yolun haccı, müşşidin kalbine girmektir. Yolun zekâtı, dünya nimetlerinden el çekmek ve bu fakirlikle övünmektir." (Son Yeniçeri, s. 84).

Burada kullanılan bazı sözcüklere dikkat etmek gerekir. Sürekli tekrarlanan yol, fakir, Hak erenler, baba erenler gibi birtakım ifadeler, yeniçeri-Bektaşîlerin dâhil oldukları inanç dünyasını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere, abdest, oruç, hac, zekât gibi ibadetlere bilinen tanımları dışında bazı yorumlar getirilmektedir. Buna göre, bu ibadetlerin bilinen Sünni yorumlarının dışında farklı uygulamalarla da yerine getirilebileceği inancı, en azından romandaki yeniçeri-Bektaşîler arasında vardır ve yaygındır.

Bütün bunlar, yeniçeri-Bektaşîlerin Ortodoks İslâm'ın sosyal hayat konusundaki katı yorumunun dışında kalmaya itina ettiklerini vurgulamakla birlikte, bu insanların Türk cemiyetinde görece daha rahat bir hayat sürdüklerini de göstermek ister gibidir. Aynı zamanda İslâm'ın şart koştuğu namaz kılmak, oruç tutmak ve içkiye yaklaşmamak gibi ibadet ve davranışların öteden beri uzağında olan yeniçeri-Bektaşîler, asla bunu bir kusur gibi algılamadıklarından başka, bu taraflarının ahali tarafından bilindiğini söylerler ve zamanı geldiğinde bu durumun aleyhlerinde kullanılmasını ise asla affedemezler. Bu, daha çok ulemanın tavrı bağlamında ortaya çıkan ve yazarın sıklıkla vurguladığı bir durumdur.

SONUÇ

Reha Çamuroğlu, *Son Yeniçeri*'nin başında dikkat çekici bir epigrafa yer verir: *"Efendinin kaderi kölesinin alınanda yazılıdır."* Yazarın bu atasözünden çıkarılabilecek mesajı özellikle tartışmak istediği son derece açıktır. 'Efendi'nin en genel anlamda Osmanlı, 'köle'nin de yeniçeri olarak kabul edildiği bu yaklaşım tarzı, aslında romanda ifade edilmek istenen düşüncenin de esasını oluşturur. Buna göre Osmanlı'nın kölesi olan ve ona hizmet eden yeniçeri, bir süre sonra

efendisiyle birlikte ortak bir kaderin içinde yaşamaya başlamıştır. Yeniçeri Ocağı'nın özellikle kuruluş ve klasik dönemlerinde devşirmelerden oluşturulması bağlamında, tarihî bir gerçeğe de işaret edebilecek olan bu atasözünde, esas vurgulanmak istenen nokta kader meselesidir. Kader meselesine geçmeden önce efendi ile kölenin ne dereceye kadar beraber, ne dereceye kadar ayrı oldukları konusunda bazı değerlendirmelerde bulunmak gerekebilir. Efendi olarak görülen Osmanlı, esas itibarıyla hanedanı, ordusu, bürokrasisi ve özellikle de romanda vurgulandığı üzere ulemasıyla büyük bir sistemin adıdır. Bu atasözünün epigraf olarak seçilmesinden de anlaşılmaktadır ki yazar, başlangıçtan itibaren Osmanlı ile Yeniçeri Ocağı arasına bir çizgi çekmek niyetindedir. Ancak romanın dikkatle ve eleştirel bir gözle okunması durumunda da anlaşılacaktır ki bu çizgiyi çekmek zannedildiği kadar kolay değildir. Bir kere Osmanlı yayılmacılığının temelinde yatan, büyük ölçüde yeniçerilerin temin ettiği askerî güçtür. Bu güç, kudretli bir sistem olarak asırlar içinde ortaya çıkan Osmanlı'nın asla göz ardı edilemeyecek bir unsurudur. Romanda da bunu açık bir şekilde görmek mümkündür. Yeniçeriliği 'din ü devlet' için yaptığını sürekli vurgulayan Sabit ve geleneksel yeniçeri çizgisinin başta gelen temsilcisi Arif Ağa'nın, daha önce özetlenen tavırları dikkate alındığında, kolayca sistemin dışında tutulamayacakları anlaşılır. Aralarına çizgi çekilmek istenen bu iki kesimin zamanla ayrıştıkları, bir menfaat çatışmasına tutuştukları ve bunun doğal bir sonucu olarak yaşanan savaşın da nihayet bir tarafı galip kıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu sonradan yaşanan ayrılık, iki tarafı ezelden itibaren ayrı düşünmeyi gerektirmeyeceği gibi, böyle bir yaklaşım romandaki birçok unsura da aykırılık teşkil eder. Hiçbir genellemeye mahkûm olmadan söylemek gerekirse Kosova'da ya da İstanbul'un fethedilişindeki rolü nedeniyle olumlanan yeniçeri, örneğin Viyana bozgunu nedeniyle nasıl tek sorumlu ilan edilip kötülenemeyecekse, aynı şekilde Osmanlı yayılmacılığının bir numaralı vurucu gücü olduğu hâlde her türlü militarist eylemden arındırılıp salt bir alternatif kültür odağı şeklinde de değerlendirilemez. Şüphesiz bu tarz değerlendirmeler, çok kere şikâyet edilen tek taraflı bakış açılarının bir sonucu olarak kabul edilecektir. Bu bağlamda *Son Yeniçeri* romanı, sözünü ettiğimiz bakış açılarını tartışmak ve meseleyi yeniden düşünmek noktasında hayatî bir katkı sağlarken farklı; ancak öncekiler gibi katı bir görüş sahibi olmak konusunda temel bir dayanak olarak görülemez. Bu, romanın temel işlevi arasında yer alan bir unsur da değildir.

Biraz önce dikkat çektiğimiz kader meselesi ise daha ilginç görünmektedir. Osmanlı'yı efendi olarak gören yazar, onun kaderini de kölesinin, yani yeniçerilerin altında okumaktadır. Buna göre kölesini öldüren, dolayısıyla bir yerde onun kader çizgisini sona erdiren efendi, kendi kaderini de şekillendirmiş olur. Yazarın bu bakış açısını şöyle yorumlamak da mümkündür: 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı şiddet kullanarak ilga eden Osmanlı, üzerinden bir asır geçmeden ve benzer bir şiddete maruz kalarak tarih sahnesinden çekilmiştir. Her türlü yeni yoruma açık gibi duran bu değerlendirmenin, özellikle romanın başına konan epigrafla ilgili olduğunu vurgulamak gerekir. Bu atasözü, bu düşünceyi okuyucunun zihninde uyandırmak ve roman hakkında peşin bir imaj oluşturabilmek adına seçilmiş gibi görünmektedir.

Reha Çamuroğlu, en genel anlamda söylemek gerekirse, tarihin öteden beri saptadığı birtakım olgulara eleştirel bir gözle bakmak gerekliliği üzerinde durur. Hem tarih kitaplarında hem de romanlarında büyük ölçüde bunu gerçekleştirme yoluna gider. Bir romancı olarak, tarihin es geçilen ya da 'yanlış' yorumlanan dönemlerini yeniden ele almak gerektiğine inanır. Kendisini ilgilendiren bir tarihsel dönemi de bu endişeyle ele alıp romanına konu eder. Türk okuyucusunun belleğinde yerleşik bir hâle gelen olumsuz yeniçeri algısına karşı yeni bir imaj oluşturabilmek için, hem yeniçeriler denilip geçilen bu gruba kendince daha eleştirel ve eşitlikçi bir tavırla yaklaşır, hem de her şeyin görüldüğü ya da gösterildiği şekilde olmayabileceğine dair düşüncesini örneklemeye çabalar. Farklı karakter özellikleri gösteren yeniçeri tiplerinden Bektaşî derviş ve babalarına, Bektaşî tarikatının da etkisiyle kadınların sosyal yaşantıdaki görece daha katılımcı rolüne kadar geniş bir yelpazede sunulan bu örnekler, sözünü ettiğimiz olumsuz imajın yıkılıp yerine daha olumlu, en azından daha dengeli bir imajın yerleşebilmesini hedefler.

Reha Çamuroğlu, bir imaj mücadelesi verirken ve bunu tarihçi kimliğinin ötesine geçip romancı kimliğiyle gerçekleştirmeye çalışırken edebiyat metnine politik bir görev de yüklemiş olur. Türk edebiyatında politize edilmiş ya da ideolojik bir çerçeve içinde tutulmuş metinlerin geçmişi epey eskilere gitmekle birlikte, Çamuroğlu'nun bu genelleme içinde değerlendirilmesi doğru olmayabilir. *Son Yeniçeri*, roman kişileri bağlamında, tarihteki kargaşa dönemlerinin insan psikolojisine etkisini yansıtması açısından kayda değer bir eserdir ve bu yönü nedeniyle salt politize edilmiş metinler kategorisinde değerlendirilemez. Ancak diğer taraftan başından

itibaren bir imaj mücadelesi verip yeni bir imaj inşasına katkı sağladığı için politik bir değerlendirmenin uzağında da kalamaz. Çamuroğlu'nun bu romanı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Abdullah Ziya Kozanoğlu, Mehmet Turhan Tan gibi romancıların başlattıkları tarihsel roman çizgisine, öne çıkarılan kahramanlar ve vurgulanan olaylar bağlamında taban tabana zıtken belli bir ölçüde yakınlık da gösterir. Buna göre, Cumhuriyet'in ilk yıllarında daha çok resmî tarihin sınırları içerisinde kalarak Türk okuyucusunun zihninde bir tarih ve tarihî kahraman imajı yaratmaya çalışan Kozanoğlu, Tan gibi romancıların aksine Çamuroğlu'nun oluşturmaya çalıştığı imaj, resmî tarihin görmezden geldiği ya da farklı gösterdiği tarihî olaylar ve kahramanlarla ilgilidir. Çamuroğlu, bir yanıyla 1980'li yıllardan itibaren görülmeye başlanan ve tarihsel romancılığımızda 'çok seslilik' olarak nitelenebilecek bir tarza bağlanırken diğer taraftan da romanında belli bir noktaya yoğunlaşması, bir grubu özellikle öne çıkarması, buna koşul olarak karşı gruba çok fazla söz hakkı tanımaması gibi nedenlerden dolayı da başlangıçtaki geleneksel çizgiye yaklaşır. Bu iki çizgi arasında kendine özgü bir yer edinmeye çalışan yazar, yine de resmî tarihçiliğin katı yorumlarına karşılık romanlarında yeni bir düşünce zemini yaratabildiği, bunu güçlü roman kişileri ve sürükleyici bir anlatım tarzıyla destekleyebildiği için kayda değer bir romancıdır. *Son Yeniçeri*, yazarın bu bağlamda değerlendirilmesi gereken başlıca romanıdır.

DİPNOTLAR

- 1 Şenel Gerçek, "Türk Romanında Tarihin Yeniden Kurgulanışı", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998, s. 3. Tarih ile edebiyat metninin, münhasıran da romanın ilişkisi konusunda bu eserin 1-7. sayfaları arasında ayrıntılı teorik bilgi bulmak mümkündür.
- 2 Bu konuda Nâmik Kemal'in *Cezmi*'sinden başlayarak 1980'li yıllara gelinceye değin Türk tarihsel romanının geçirdiği süreç hakkında detaylı bilgi için bk. agt., s. 11-17.
- 3 İlk baskısı 2000 yılında Doğan Kitap tarafından yapılan *Son Yeniçeri*, daha sonra Everest Yayınları arasından okuyucuya sunulmuştur. Bu makalede esas alınan ise kitabın yedinci baskısıdır. Bk. Reha Çamuroğlu, *Son Yeniçeri*, 7. bs., Everest Yayınları, İstanbul, 2007.
- 4 Reha Çamuroğlu, *Yeniçerilerin Bektaşlığı ve Vaka-i Şerriyye*, 5. bs., Kapı Yayınları, İstanbul, 2009.
- 5 Bu eserin Latin harflerine aktarılmış ve açıklamalı bir şekilde hazırlanmış baskısı için bk. Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer/Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair*, (hzl. Mehmet Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.
- 6 *Üss-i Zafer*'i Latin harflerine aktararak yayımlayan Mehmet Arslan, eserin başındaki değerlendirmelerinde, "Vak'a-i Hayriye esnasında Yeni Odalar'ın ve Et Meydanı'nın zaptını ve kışlaların yanmakta olduğunu ilk önce gelip sadrâzama müjdeleyen de Es'ad Efendi'dir." diyerek Esad Efendi'nin "tarafsızlığı" konusunu önemli ölçüde aydınlatmış olmaktadır. Bk. agt., s. XXXIV.
- 7 *Üss-i Zafer*'den başlayarak yaygınlaşan yeniçerileri olumsuzlama ve Yeniçeri Ocağı'nın ilga edilmesini yenilik hareketleri için bir milat sayma anlayışı, eserleri üzerinde değerlendirmelerde bulunacağımız Reha Çamuroğlu'na kadar kimi eleştirilere uğramıştı. Mesela Arslan,

- Üss-i Zafer’le ilgili değerlendirmelerinde, Mustafa Nuri Paşa’nın *Netâyicü’l-Vukû’ât*’ındaki ifadelerle yer verir. Nuri Paşa, yeniçerilere yöneltilen eleştirileri haklı bulmakla birlikte, onları karalamanın ve aşığılamanın ise sonraki nesiller üzerinde olumsuz bir etki yaratacağını söyler. Bu görüş, Reha Çamuroğlu’nun şiddetle itiraz ettiği ve bizim de üzerinde duracağımız genel kanıya yönelik eleştiriler için önemli bir başlangıç noktası kabul edilebilir. Bu konuda bk. *age.*, s. XXXVII-XXXVIII.
- ⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, ts., s. 117.
- ⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)* c. V, 8. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 145, 148.
- ¹⁰ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektaşilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. V, İstanbul, 1992, s. 378.
- ¹¹ Mesut Ayar, *Bektaşilikte Son Nefes/Yeniçeriliğin Kaldırılmasından Sonra Bektaşilik*, Giza Yayınları, İstanbul, 2009, s. 53.
- ¹² Reha Çamuroğlu, *Yeniçerilerin Bektaşılığı ve Vaka-i Şerriyye* (Bu kitaptan yapılacak bundan sonraki alıntılarda, yukarıda ayrıntılı künyesini verdiğimiz bu baskı esas olmak üzere, sayfa numaraları alıntının yanında verilecektir.)
- ¹³ Çamuroğlu’nun bu konudaki görüşlerinin ayrıntıları için bk. *age.*, s. 53, 58.
- ¹⁴ *Son Yeniçeri* romanından yapılacak alıntılarda sayfa numaraları, yukarıda ayrıntılı künyesi verilen baskı esas olmak üzere, alıntının yanında gösterilecektir.
- ¹⁵ Yeniçeriler hiyerarşik yapıları içinde ortalara ayrılmaktadırlar. Her bir ortanın komutanı çorbacı olarak anılır. Yazar da romanı içinde bu tarz tanımlara yer verir ve bunları dipnotlar şeklinde düzenler.
- ¹⁶ Reha Çamuroğlu, Bektaşî tarikatında ya da buna benzer heterodoks yapılanmaların içinde kadınların oynadıkları role dair farklı eserlerinde de değerlendirmelerde bulunur: “*Sözgelimi, Bektaşiliğin ikinci saygın kişisi kadıncık ana’dır. Heterodoks dervişlerin ayaklanmalarında erkek, kadın ve çocukların bir arada dövuştüklerini görürüz. Birlikte eğlenceler düzenlenir, şaraplar içilir, danslar edilir.*” Bu konuda bk. Reha Çamuroğlu, *Tarih, Heterodoksi ve Babaîler*, 5. bs., Kapı Yayınları, İstanbul 2005, s. 141.

KAYNAKÇA

- Ayar, Mesut, *Bektaşilikte Son Nefes/Yeniçeriliğin Kaldırılmasından Sonra Bektaşilik*, Giza Yayınları, İstanbul, 2009.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, ts.
- Çamuroğlu, Reha, *Tarih, Heterodoksi ve Babaîler*, 5. bs., Kapı Yayınları, İstanbul, 2005.
-, *Son Yeniçeri*, 7. bs., Everest Yayınları, İstanbul, 2007.
-, *Yeniçerilerin Bektaşılığı ve Vaka-i Şerriyye*, 5. bs., Kapı Yayınları, İstanbul, 2009.
- Es’ad Efendi, *Üss-i Zafer/Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair*, (hzl. Mehmet Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Gerçek, Şenel, *Türk Romanında Tarihin Yeniden Kurgulanışı*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, c. V, 8. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Bektaşilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. V, İstanbul, 1995, s. 373-379.